

Ю. В. Діденко

НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ БОРОТЬБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ

Актуальність дослідження діяльності Народного Руху України визначає не тільки той факт, що рухівці за результатами парламентських виборів 2006 року увійшли в третю за потужністю силу в парламенті і поповнили лави сучасної політичної еліти. Народний Рух України виник в період “перебудови” 1985 — 1991 років, коли під впливом демократизації та гласності відбулися кардинальні зрушеннЯ у суспільно-політичному житті; своєю діяльністю Рух впливав на ці зрушеннЯ і був активним політичним актором.

Дослідженням історії та діяльності Народного Руху України активно займається колектив кафедри історії та етнографії України Одеського національного політехнічного університету. На базі цієї кафедри було організовано і проведено шість наукових конференцій, залучено до вивчення рухівської проблематики декілька десятків науковців з різних вищих навчальних закладів країни. Сучасні наукові дослідження рухівської проблематики спираються на праці, безпосередньо присвячені історії та діяльності НРУ. Це праці О. Гараня, В. Ковтуна, Г. Гончарука [1]. Опублікована також досить значна кількість праць як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, в яких висвітлюється історія та діяльність Руху [2].

У даній статті автор намагається довести про визначний внесок Народного Руху України на етапі здобуття незалежності і на основі нових архівних даних показати Рух як авангардну силу, що зуміла об'єднати та консолідувати суспільство у досягненні стратегічної мети. Крім історіографічних джерел, автор використав матеріали Центрального державного архіву громадських організацій України.

Історія кожного народу має свої як трагічні, так і золотисті сторінки боротьби за незалежність своєї вітчизни. У боротьбі за незалежність України загинуло в нерівних боях багато кращих синів і дочок українського народу, не досягнувши заповітної мети. І тільки в 80-90-х роках ХХ століття виникли об'єктивні умови реальних змагань за визволення свого народу від залежності метрополії. Та відомо, що об'єктивні умови є необхід-

ними, але недостатніми для подолання сильного противника. Для цього потрібний потужний суб'єктивний фактор, який би політично підготував, організаційно згуртував і повів народ на відчайдушну боротьбу за незалежність. Саме за реалізацію цієї найважливішої складової національної ідеї — здобуття незалежності боровся Народний Рух України. НРУ в нових історичних умовах спромігся зорганізувати їй очолити визвольну хвилю українського народу за незалежність.

Як доводить професор Г. І. Гончарук, поява ідеї Руху була історично, соціально та психологічно обумовленою. Це явище зародилося у Києві серед інтелігенції, переважно в письменницькому середовищі, і набуло поширення на Україні [3].

Громадська хвиля, яка безпосередньо впливала на формування Народного Руху, мала політичне забарвлення. Провідники національно-політичних сил були серйозно налаштовані на захист українських національних інтересів. Так, на мітингу 3 травня 1989 року Української Гельсінської спілки (УГС) та інших неформальних організацій лунали вимоги встановлення національної символіки (жовто-блакитний прапор, тризуб) і надання підтримки Народному Руху України за перебудову [4]. Суспільно-політичним зрушеннем в Україні сприяли як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. До перших відноситься загальна криза радянської системи, яка незворотно вела до її розвалу, а також соціальне невдовolenня трудящих своїм матеріальним, політичним, національним і духовним становищем. Напередодні виборів 1990 року Рух провів у м. Києві мітинг, у якому взяло участь більше 3 тис осіб, там марьюніли близько 20 жовто — голубих полотнищ та лунали лозунги “Голосуйте за Народний Рух України”, “Рух” проти кар'єристів, номенклатурників, привілей, проти атомних станцій” та інші [5]. За організацію несанкціонованих мітингів та участь у них можна було потрапити за гратеги. Так, 22 травня 1989 р. українські націоналісти Чорновіл і Путілько були арештовані по 15 діб кожний [6].

Організаційному оформленню національно-визвольного руху кінця 1980-х рр. в Україні сприяла наявність неформальних організацій, серед яких поважні місце зайняв Народний Рух України за перебудову. Оцінили Рух навіть протилежні йому сили. Завідуючий ідеологічним відділом ЦК Компартії О. По-

пович у грудні 1989 року в інформаційній довідці повідомляв: “Найбільш багаточисельне об’єднання — Народний Рух України за перебудову. Він має підтримку серед вищих, вчителів, лікарів, інженерної інтелігенції” [7].

У пресі повідомлялось “Кожний четвертий член Руху — інженерно-технічний працівник, кожний третій — представник творчої інтелігенції або викладач, кожний восьмий — учений” [8], що свідчило про неабиякий його творчий потенціал. Значний вплив на процеси в Русі чинили представники УГС та Української народно-демократичної ліги.

Процес зародження Руху був складний, він уже висвітлений у названих дослідженнях. Тут маємо сказати про те, що проект програми цієї, тоді ще майбутньої громадсько-політичної організації, був справжній резонансним і спричинив на населення України надзвичайне політичне враження. Проголошення в основному документі таких понять, як гуманізація, демократизація, справедливість, суверенітет, адміністративно-командна система та аналогічні категорії свідчили про переосмислення політичних реалій і були доволі радикальними. Порівняльний аналіз проекту і першої програми Руху свідчить про еволюцію поглядів рухівців у підтримці та реалізації ідеї українського національного відродження. На час формування програми (до осені 1989 року) рухівці не заявляли про вимоги незалежності України, наголошувалося про федераційний устрій Союзу, республіканський госпрозрахунок, відродження національної культури. Ідея національної державності була висунута на Установчому з’їзді Народного руху України за перебудову (8-10 жовтня 1989 р.) [9]. Але правда і те, що повновартісної незалежності батьківщини учасники з’їзду собі не уявляли. Можна назвати лише Левка Лук’яненко та В’ячеслава Чорновола, які зазначили природне право українського народу на власну незалежність, яка не завадить російському народові та іншим народам [10]. Та попри дипломатії у справах майбутнього України все-таки знайшлася людина, яка відмучилася у мордовських таборах за вільнодумство, але не зреяла своїх переконань — В. В. Берладяну, що вже після позбавлення головуючим його слова встиг вигукнути таке: “Нам потрібна тільки незалежність. Якщо виходити із сьогоднішніх народних потреб, то незалежність — це мило, хліб, м’ясо. А для нас

усіх — свобода особистості, розквіт культури й добробуту. Хай живе незалежна Україна [11]”

Попри надзвичайно жорсткий тиск із боку існуючої влади. Комуністичної партії рухівські ідеї оволодівали свідомістю трудящих України, які все частіше і масово готові були підтримувати політичні заходи Руху. Виникнення Руху спричинило могутній поштовх для створення низки політичних партій та громадських організацій в Україні, які у своїх програмних документах так чи інакше ставили вимоги незалежності України.

З цією метою члени Руху організовували заходи, які носили відверто політичний характер. Серед низки політичних заходів Руху найпереконливішим був “живий ланцюг” між Києвом і Львовом у неділю, 21 січня 1990 року. Він був присвячений річниці об'єднання 22 січня 1919 року Української Народної Республіки та Західноукраїнської Народної Республіки у єдину державу. Керівники НРУ І. Драч, Ю. Бадзьо, М. Горинь виступали на установчому з’їзді української студентської спілки вони підкреслили “свою зацікавленість у студентських масах та забезпечення перемоги “Руху” на виборах 1990 року проведення масової акції — створення людського ланцюга від Києва до Львова 22 січня [12]. А секретariat НРУ випустив листівку, в якій закликав до боротьби за економічну й політичну незалежність України.

В Києві мітинг відбувся “при незліченній людності з усіх куточків України” на майдані біля Софіївського собору, де сімдесят один рік тому вперше було проголошено соборність України і звідкіля починався живий ланцюг тепер. На мітингу, який вів Д. Павличко, виступили О. Гончар, Ю. Мушкетик, П. Мовчан, В. Яворівський. Мітинг прийняв резолюцію, в якій пропонувалося 22 січня вважати святом Соборності України. Ця подія виявилась настільки вражаючою, що навіть щедра на чорні фарби комуністична преса була змушенна визнати її як значний успіх Руху. Відгуки про свята соборності притамували інформацію як про день смерті В. І. Леніна, так і про мітинг, присвячений 72-ї річниці січневого повстання арсенальців [13].

Не менш значним заходом після свята Соборності України (таку оцінку давали керівники Руху) стало святкування 500-ліття Запорозької Січі. У святкуванні 500-річчя українсь-

кого козацтва взяли участь “50 народних депутатів УРСР” — М. Горинь, І. Драч, І. Заєць, Д. Павличко, М. Поровський, Л. Танюк, Ю. Щербак, В. Яворівський та інші”[14].

Представники всіх українських земель вклонилися козацькій славі. На мітингу в Запоріжжі перший заступник Голови Верховної Ради України І. С. Плющ свій виступ закінчив словами: “Слава рідній Україні”[15]. До заходів було залучено 115 тисяч чоловік. На мітингу 4 серпня біля могили Івана Сірка більшість виступаючих зверталися до “ідеї незалежності України”. Д. Павличко у своєму виступі наголосив: “Без зброї можна вибороти Україну” [16], а І. Драч підкреслив: “сила не в Верховній Раді, а в тому, що при підтримці народу Декларація про державний суверенітет набула сили Конституційного закону. І тоді була б незалежність і непотрібен був би союзний договір” [17]. Серед інших заходів — численні мітинги освячення хреста на кургані “Пам’яті”, похід до могили літописця козацької слави Д. Яворницького та ін.

Раніше відмічалось, що положень про незалежність України не містили ні програма НРУ, ні інші документи, прийняті на першому з'їзді Руху. Зате знаходимо у документах Львівської, Хмельницької, Тернопільської краївих організацій вимоги прийняття нової конституції України, передачі землі селянам, національну символіку, скасування статті 6 Конституції СРСР про керівну роль Компартії та інші [18].

Приклад у державотворенні ще задовго до прийняття державотворчих законів показали керівні органи Львівської області. У березні 1990 року обласну раду нового скликання, яка нараховувала 200 депутатів, очолив безстрашний патріот України, один із керівників НРУ В'ячеслав Чорновіл. Так, 28 квітня Львівська обласна рада “вирішила визнати національними жово-блакитний прапор і герб з тризубом” [19].

Звернемося до результатів його досліджень. С. Давимука, зокрема, пише: “...Львівська обласна рада під головуванням В. Чорновола стала потужним двигуном політичних змін, джерелом політичних і економічних ініціатив, спрямованих на утвердження національного й християнського. Регіон став притулком для переслідуваних церков і політичних організацій” [20].

Серед інших досягнень НРУ у створенні умови для формування державних структур незалежної України слід називати

той безперечний факт, що Рух став основою багатопартійності в Україні. Заклики”до багатопартійності” [21] пролунали ще на установчій конференції НРУ м. Києва та Київської області 1 липня 1989 року.

З лав Руху вийшла низка політичних угруповань. Серед них — Українська республіканська партія та Демократична партія України. У програмах цих партій були чітко зазначені вимоги незалежності України.

Отже, маємо достатньо підстав стверджувати, що створення громадсько-політичної організації національно-демократично-го спрямування Народного Руху України і його різноманітна політична діяльність розштували устої тоталітарної комуністичної системи. Уперше в історії Радянського Союзу на терені України з’явилася потужна громадсько-політична структура, яка була здатна кинути виклик системі. Діяльність Народного Руху України мала своїм позитивним критерієм масові виступи громадян на заклик НРУ. Багатотисячні маніфестації, мітинги, святкування суто українських національних дат формували в політичній свідомості у населення актуальність вимог суверенітету Батьківщини, впевненості у перемозі над деспотичним політичним устроєм.

Найкращим доказом актуальності й ефективності діяльності Руху було прийняття 16 липня 1990 року Верховною Радою України “Декларації про державний суверенітет України”. Це досягнення українського народу стало яскравим здобутком боротьби Народного Руху України за кращу долю вітчизни, у Програмі якої була вимога суверенітету України. Та досягнення суверенітету хоч надихало патріотично-політичні структури на активізацію за подальшу політичну боротьбу, але ще не створювало належних умов для створення підґрунтя розбудови самостійної держави. Попереду була важка політична робота за незалежність України. Саме цій найважливішій політичній проблемі у значній мірі був присвячений Другий з’їзд Народного Руху України. Він готовувався й проходив в інших політичних умовах, ніж перший з’їзд. У зверненні наради страйкових комітетів робітничих комітетів, що відбувся 1 жовтня 1990 р., до делегатів II з’їзду зборів Народного Руху вказувалось: “Вітаємо перетворення Народного Руху України за перебудову в Народний Рух за здобуття незалежності України” [22].

У змінах до статуту, внесеного II зборами Руху, було вилучено слова за перебудову і вказана мета: “відновлення державної незалежності України, створення парламентськими методами демократичної держави”[23].

По-перше, за перший рік свого існування Рух довів свою впливовість на маси громадян і значно підвищив їхню соціально-політичну свідомість та активність. Як зазначала газета Народного Руху України “Час Руху” у зв’язку з його 16-річчям, “у перший рік свого існування Рух організував ряд великих масових заходів, метою яких була боротьба за державну незалежність, відродження української нації, відтворення історії українського народу й державності”. Особливу увагу в пропагандистській роботі Рух приділяв вихованню історією [24].”

По-друге, завдяки піднесення, політичній активності громадян України і значній організаційній та пропагандистській кампанії під час виборів у Верховній Раді було створено впливову фракцію “Народна рада” та здобуто більшість мандатів у місцевих радах Західної України.

По-третє, сама свідомість рухівських керівників еволюціонувала у бік рішучих вимог незалежності України, що значно активізувало основну частину рухівців у боротьбі за незалежність Батьківщини.

По-четверте, до свого другого з’їзду Рух підійшов значно очищений від тимчасових політичних подорожників, передусім з числа комуністів і позбувся зайвої витрати зусиль при прийнятті радикальних рішень.

По-п’яте, як зауважувалося вище, “Декларація про державний суверенітет України, прийнята Верховною Радою України при самовідданій боротьбі за неї фракції “Народної Ради”, надихала рухівців на більш рішучі кроки до прийняття заповітної мети — незалежності України.

Склад учасників Другого з’їзду засвідчив про зростання політичного авторитету НРУ, його ідейний вплив на громадян України. Як і передбачено Статутом, з’їзд відбувся через рік після першого, точніше, 25–28 жовтня 1990 року в Києві, у палаці культури “Україна”.

У результаті дискусій, часто емоційних, з’їзд прийняв низку документів. Зокрема шість ухвал, 12 звернень, дві заяви, які безпосередньо чи опосередковано “працювали” на формування

незалежницького мислення громадян України. Виступаючи на з'їзді, Патріарх УАПЦ Мстислав, указуючи майбутню роль церкви на відродження України наголосив: "Україна — це не десерт, а та серцевина, навколо якої мають гуртуватися люди, що прагнуть відродження української нації" [25]. В. Черняк стверджував на з'їзді "Влада для нас — не ціль, а засіб. Рух, приречений на владу" [26]. В газеті "Молода гвардія" за 31 жовтня 1990 року про підсумки II зборів НРУ вказували, що об'єднує такі різні організації Рух лише тому, "що мета в них одна — побудова незалежної, суверенної Української держави" [27]. Рух своїми діями переконував у незворотності здобуття Україною незалежності.

Зупинимося, зокрема, на змінах до Програми НРУ. Сама Програма не зазнала суттєвих змін, за винятком того, що зникли тільки назви обох розділів. Зате в результаті одинадцять параграфів Програми, що були обрамлені вступною частиною та висновками положень, стали рівноцінними розділами. Але це були, так би мовити, формальні зміни.

Та головніші зміни змістовні: якщо у першому варіанті ставилася мета "...створення суверенної української держави, яка будуватиме свої стосунки з іншими республіками СРСР на підставі нового Союзного Договору", і було ще багато положень аналогічного характеру, то змінена Програма — визначала мету Руху у двох чітких положеннях:

- досягнення державної незалежності України;
- створення ненасильницькими методами демократичної республіки.

Відповідним чином сказано про партію. Якщо в Програмі першої редакції стверджувалось: "Рух підтримує принципи радикального оновлення суспільства, проголошені 27 з'їздом КПРС, 19 партконференцією, першим з'їздом народних депутатів СРСР", то в останній редакції про партію згадувалось тільки в негативному плані. Наприклад, перераховувались п'ятнадцять страшних трагедій, скочених в Україні, і завершувався абзац виразним висновком: "Такі далеко не всі злочини розбудованого під керівництвом КПРС тоталітарного режиму проти українського народу".

Про оновлення соціалізму вже мова не йшла. Навпаки, була вимога безкоштовно передати державні підприємства у влас-

ність громадян України. Якщо в першій редакції Програми абревіатура УРСР уживалась 46 разів, то в новій — усього 4 рази і то там, де йшла мова про офіційні, документальні факти [28].

Отже, маємо підстави стверджувати, що значення Другого з'їзду НРУ передусім у тому, що на ньому була запрограмована вимога незалежності України. До такого рішення Рух ішов більше року без кровопролиття та небезпечної напруги в суспільстві. Положення про незалежність Батьківщини у Програмі найголовнішої громадсько-політичної організації свідчило про те, що народ України все свідоміше обирає свій шлях до свободи і ставив межу самому визначати свою долю.

Саме явище Другого з'їзду Руху стало фактором подальшої політичної активності громадян, своєрідним станом прискореного руху до заповітної мрії кожного українця — незалежності вітчизни. Після Другого з'їзду НРУ зробив чимало для подальшої консолідації суспільства, його згуртованості напередодні вирішальних дій у боротьбі з противниками незалежності України. Значна організаційна робота була здійснена з підготовки Всеукраїнського культурологічного походу “Козацькими шляхами” влітку 1991 року, а також молодіжного обміну й оздоровлення дітей за участю об’єднання українців Польщі та НРУ; по областях було розподілено 100 тисяч примірників Біблії українською мовою, що надіслала в порядку добродійної акції Німеччина [29].

Рух намагалися дискредитувати після проведення II всеукраїнських зборів. ЦК Компартії України видав брошуру Завернівовка П. Р. [30] “По делам его судите его” [31], незважаючи на те, що інститут політичних досліджень ЦК Компартії України вказав що вибрана форма подачі матеріалу навряд чи приемлема і поставив під сумнів тези по дискредитації Руху. Однак пасквіль побачив світ з благословення ЦК Компартії.

Переконливо, цілеспрямовано і рішуче діяв Рух у долено-сні для України дні. Це особливо проявилося під час спроби державного перевороту 19–23 серпня в Москві так званим Державним Комітетом із надзвичайного стану. Як відомо, першим серед офіційних (та й неофіційних) осіб, правда, під кінець робочого дня 19 серпня, зробив заяву Голова Верховної Ради Леонід Кравчук. Він трохи заспокоїв громадян тим, що в Україні не проголошується надзвичайний стан.

20 серпня 1991 року прийняла звернення до народу України Народна Рада. Того ж дня був прийнятий документ “Відозва наради представників Народної Ради та демократичних організацій України”, який підписав голова НРУ Іван Драч. Очевидно, тоді ж була заява Народного Руху України.

У спілці письменників України відбулося чотири прес-конференції. Уже на першій прес-конференції В'ячеслав Чорновіл у статусі народного депутата України зазначив найголовніше про те, що в країні відбувся державний антиконституційний переворот, у якому, з усього видно, задіяні КДБ, міліція та армія.

Услід за Рухом відповідні заяви з приводу антидержавних подій прийняли всі демократичні партії та організації України.

Львівська обласна рада народних депутатів першою з державних структур оцінила події належно, прийнявши відповідні звернення. А ось Президії Верховної Ради України знадобилося аж півтори доби і три засідання, аби визнати те, що сталося. Про це все розповіла громадянам України “Літературна газета” 22 серпня 1991 року.

Верховна Рада прийняла постанову: “Про проголошення 24 серпня 1991 року Україну незалежною демократичною державою” та “Акт проголошення незалежності України”.

Референдум було вирішено провести одночасно з виборами Президента України.

Відзначимо результати: за підтримку Акта висловились 90,32 відсотка з 84,18 відсотка від загалу включених до списку громадян. За В'ячеслава Чорновола проголосувало 23,27 громадян, що взяли участь у виборах.

Таким чином, маємо підстави стверджувати наступне, по-перше, Народний Рух України перший серед опозиційних громадсько-політичних угруповань підняв прапор незалежності України і цілеспрямовано йшов до своєї програмової мети.

По-друге, НРУ став най масовішою громадсько-політичною організацією, що нараховувала сотні тисяч членів і симпатиків Руху. Саме вони стали тим осереддям, яке забезпечувало могутній поступ до незалежності України. Слід надати належне рухівцям із західних областей України, які складали переважну більшість членів НРУ, вели потужну агітаційно-пропага-

ндистську роботу та у вирішальний момент на з'їздах партії забезпечували прийняття програмних документів.

По-третє, НРУ невгамовно формував політичну свідомість, незалежницьке мислення громадян України, спираючись на факти героїчного минулого та несправедливого, колоніального стану Вітчизни.

По-четверте, рішучі дії керівників руху під час спроби державного перевороту сприяли тому, що Верховна Рада прийняла документи про незалежність України.

По-п'яте, переконливим доказом ефективності політико-виховної роботи НРУ серед громадян стало те, що народ повірив рухівцям, підтримав їх гасла і рішуче проголосував за незалежність України.

Отже, джерела підтверджують значний внесок Народного Руху у здобуття незалежності України та утвердження цієї ідеї в українському суспільстві одночас вони відкривають широкі перспективи для вивчення діяльності країнових організацій на основі місцевих архівних матеріалів.

Джерела та література

- 1.Гарань О. Від створення Руху до багатопартійності. — К., 1992. — 48 с.; він же. Убити дракона (З історії Руху та нових партій України). — К.: Либідь, 1993. — 200 с.; Ковтун В. Історія Народного Руху України. — К., 1995. — 382 с.; Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — Одеса: Астропrint, 1997. — 378 с.
- 2.Камінський А. На переходному етапі: “Гласність”, “перебудова” і “демократизація” на Україні. — Мюнхен: Укр. вільний університет, 1990. — 624 с.; Литвин В. Політична аrena України: Дійові особи та виконавці. — К.: Абрис, 1994. — 495 с.; Прокоп М. Напередодні незалежності України. — Нью-Йорк. — Львів: НТШ, 1993. — 502 с.; Русначенко А. М. Національно-визвольний рух в Україні: середина 1950 — початок 1990-х рр. — К.: Вид-во ім. О. Теліги, 1998. — 720 с.; Бойко О. Д. Україна в 1985 — 1991 рр.: основні тенденції суспільно-політичного розвитку: Монографія. — К.: ШІЕНД, 2002. — 306 с.
- 3.Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — С. 56.
- 4.ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2555. — Арк. 21.
- 5.ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2555. — Арк. 174, 175.
- 6.ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2555. — Арк. 26.
- 7.ЦДАГОУ Фонд 1. опис 32 справа 2555, стр. 188
- 8.Гончарук Г. Народний Рух України. Історія. — С. 56.
- 9.Гончарук Г. І., Шановська О. А. Національна ідея і Народний Рух України: Монографія. — Одеса: Астропrint, 2004. — С. 95.

10. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2658. — Арк. 166.
11. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2658. — Арк. 167.
12. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2864. — Арк. 1.
13. Гончарук Г. Історія. — С. 80.
14. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2864. — Арк. 2.
15. Там само.
16. Гончарук Г. Історія. — С. 83.
17. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2751. — Арк. 77.
18. Давимука С. В'ячеслав Чорновіл — державотворча діяльність на Львівщині // Народний Рух України: місце в історії та політиці. Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції 16-17 вересня 2005 р., м. Одеса. — Одеса: Астропрінт, 2005. — С. 49-50.
19. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2658. — Арк. 91.
20. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2768. — Арк. 104.
21. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2768. — Арк. 110.
22. Час Руху. — 2005. — № 23.
23. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2769. — Арк. 15.
24. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2769. — Арк. 32.
25. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2769. — Арк. 66.
26. Другі Всеукраїнські Збори Народного Руху України 25–28 жовтня 1990 року. Стенографічний звіт. — К., 1991. — С. 4-6.
27. Архів Центрального Проводу НРУ. Ухвали Центрального Проводу Руху. — Арк. 43.
28. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2769. — Арк. 6.
29. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 32. — Спр. 2769. — Арк. 7.
30. Там само.
31. Там само.

Анотації

Диденко Ю. В. Народный Рух Украины на начальном этапе борьбы за независимость.

В статье на основе архивных материалов раскрыто, как Народный Рух Украины, подняв на свои знамена идею независимости Украины, целеустремленно достиг своей программной цели.

Didenko Y. V. Narodnyj Rukh Ukrayny in the initial stage of the struggle for independence.

Using the archive materials as a basis for the investigation, the article exposes how Narodnyj Rukh Ukrayny, having set up the idea of independence of Ukraine as their primary objective, have purposefully reached the goal.